
Poder i llengües a Catalunya

Emili Boix-Fuster

Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació
Universitat de Barcelona

Resum: S'analitzen algunes concepcions de *poder* per relacionar-lo amb la competència, l'ús i les mentalitats lingüístiques. Es tria el concepte i l'esquema de la vitalitat etnolingüística subjectiva per obtenir una guia del que caldria conèixer per descriure els poders en una determinada societat. Finalment, s'analitza fins a quin punt la llengua catalana s'identifica amb el poder a Catalunya. S'exemplifica aquesta relació llengua-poder en dos casos concrets: les dades d'identitat i de transmissió lingüística intergeneracional a la Regió Metropolitana de Barcelona i la lluita entre grups de pressió durant el procés d'elaboració de la Llei de política lingüística l'any 1997.

Resumen: En este artículo se analizan algunas concepciones de poder para relacionarlo con la competencia, el uso y las mentalidades lingüísticas. Se escoge el concepto y el esquema de vitalidad etnolingüística subjetiva para obtener una guía de lo que se debería conocer para describir los poderes en una determinada sociedad. Finalmente, se analiza hasta qué punto la lengua catalana se identifica con el poder en Cataluña. Se ejemplifica esta relación lengua-poder en dos casos concretos: los datos de identidad y de transmisión lingüística intergeneracional en la Región Metropolitana de Barcelona y la lucha entre grupos de presión durante el proceso de elaboración de la Ley de política lingüística de 1997.

Abstract: The overall topic of the relationship between power(s) and language(s) in Catalonia is discussed in depth. The current social distribution of the population in this autonomous community and nationality within Spain, makes it difficult to attribute a specific social indexical value to each of the two main languages in contact, that is, Spanish and Catalan. At least in the Barcelona area, the core of the Catalan speaking territories, Catalan is the language

most spread among middle class sectors whereas Sànish is the most spread variety among popular classes and upper elites. This complicated sociolinguistic scenario makes it hard to speculate on the feasibility of survival of Catalan in the near future. The most important centers of power remain out of control of the Catalan society.

1. Introducció

En el segle XIX, Bastiat, un polemista i economista francès, va oferir un milió de lluïsos d'or a qui li proporcionés una definició convincent de *poder*. Sembla que ningú no va aconseguir aquell premi. I creiem que ara, ja en el segle XXI, tampoc ningú no se'n sortiria del tot i ningú no s'embutxacaria els euros corresponents. Delimitar el poder i localitzar-lo és extremadament complex, de tan difús i ramificat que és, i no permet assenyalar de manera senzilla «palaus d'hivern» que es puguin assaltar tal com feren els bolxevics soviètics el 1917. Per les mateixes raons, tampoc no és senzill indicar ràpidament uns únics actors que decidirien l'evolució de la llengua i de la política lingüística. Malgrat tot, creiem que podem avançar una mica i començar a aclarir les relacions entre llengua i poder(s) a Catalunya.¹

Val la pena, per començar, enumerar algunes delimitacions que semblen útils per deixar clar què s'entén per *poder*. Una vegada aclarit aquest concepte s'hi pot relacionar la política lingüística o de la llengua, que és una subpart de la lluita general pel poder.

2. Les concepcions de *poder* i els capitals lingüístics

El poder pot veure's fonamentalment de dues maneres: com un conjunt de recursos a l'abast d'uns actors socials o com una situació d'aquests mateixos actors socials en una estructura social determinada. En el primer cas (el poder com a recursos a l'abast), definir el poder consistiria a enumerar el conjunt de mitjans de què disposa cada actor social (econòmics, de coacció, simbòlics...) i a examinar fins a quin punt aquests recursos poden influir en l'estructura, l'evolució i

1. Hi ha hagut intents sumaris de tractar la relació entre llengua i poder, sobretot plantejats per lingüistes. Aquests intents, però, han estat mancats, en la meva opinió, d'una anàlisi del que és el poder (vegeu, per exemple Badia, 1985, o Solà, 1987). Més recentment, s'organitzaren unes jornades adreçades a tractar aquest tema des dels mitjans de comunicació, la politologia i l'economia (XI Jornades de Sociolingüística sobre Llengua i Poder d'Alcoi, 21, 22 i 23 de novembre de 2002).

els usos lingüístics. En el segon cas (el poder com a qualitat d'una posició en un conjunt d'estructures o xarxes socials), es tractaria de descriure i explicar com els membres d'un determinat grup etnolingüístic es distribueixen en una societat i, per tant, tenen una major o menor influència en l'evolució i l'ús de les diferents varietats i llengües.

L'esquema d'anàlisi de Pierre Bourdieu (vegeu *Ce que parler veut dire*, 1982) és molt útil per avançar en la comprensió de les varietats lingüístiques com a recursos. Bourdieu reïx a aplegar aquestes dues visions del poder: a) com un objecte de què disposen els actors socials i b) com a fruit d'unes relacions, sempre canviants, dins l'estructura social. En aquest esquema d'anàlisi, els actors socials posseeixen capitals econòmics, socials, culturals i simbòlics, cadascun dels quals té un valor variable segons els camps socials en què s'apliqui. Cada camp social és un terreny de joc amb regles específiques, de manera similar a com ocorre en el món esportiu. Un mateix terreny de joc, amb la condició que se'n canviïn els traçats, s'usa per a diferents especialitats esportives, cadascuna de les quals es regula amb normes diferents. Uns dels principals capitals culturals són els lingüístics, és a dir, el conjunt de varietats lingüístiques que, aplegades, formen el repertori d'un individu o d'una comunitat. La llengua té un paper especial en les relacions de poder, perquè alhora reflecteix i crea poder. Com diu Gep Boterut (Humpty Dumpty) a *Alicia a través de l'espill*, el més important és la significació que s'atribueix a les paraules, i que alguns tenen més poder per fer aquesta atribució que d'altres.²

La llengua com a institució social, d'una banda, reflecteix, o millor dit, refracta, relacions de dominació. Aquestes relacions refractades per la llengua provenen d'una etapa històrica anterior, que ha deixat un pòsit en l'ús lingüístic actual. Aquest és el cas de les normes que regulen les formes personals d'adreçament (els dictics *tu, vós, vostè*), de determinades pautes en la tria de llengües (l'adaptació sistemàtica en favor del castellà per part dels catalanoparlants) o dels referents religiosos o clericals (per exemple, *adéu, si déu vol*, i, encara més, en formes arcaïques com *déu nos en guard, alabat sia déu o déu-n'hi do*). Més enllà dels enunciats, en l'àmbit discursiu, cal re-

2. La font exacta és *Alicia a través de l'espill*, Barcelona, Quaderns Crema, 1985, p. 98:

—Quan jo uso una paraula —féu Gep Boterut, en un to més aviat desconsiderat— vol dir exactament el que jo decideixo que digui..., ni més ni menys.

—La qüestió és —féu Alicia— si es pot fer que les paraules signifiquin tantes coses diferents.

—La qüestió és —féu Gep Boterut— qui mana..., amb això n'hi ha prou.

cordar que els qui tenen més poder en una interacció són els qui poden iniciar torns més sovint, interrompre o seleccionar un to més seriós o més jocós. L'inferior, per exemple, difícilment és qui pot començar a fer broma a un superior.

La llengua, d'altra banda, crea i reproduïx relacions de poder: ens imposa dir alguna cosa d'una determinada manera. És prou conegut que en llengües com ara les romàniques el fet que el gènere no marcat coincideixi amb el masculí predisposa a una certa ocultació o invisibilització de les dones, com va assenyalar el ja «clàssic» *El llenguatge i el lloc de la dona* de Robin Lakoff (1975, traducció castellana 1980). Així mateix, en el discurs i mitjançant el discurs, per exemple, n'excloem o n'inclouem d'altres. Pensem, per exemple, en el discurs sobre les noves migracions, que de manera indirecta són classificades com un perill o una amenaça envers la societat receptora. Pensem, també, en les classificacions jerarquitzadores que els parlants estableixen de les diferents varietats i llengües: diem i repetim que uns accents o maneres de parlar són millors que uns altres. Dit en altres paraules: com a espècie semblen «condemnat» a jutjar els altres segons alguns trets exteriors, com ara els lingüístics. Ja en textos sagrats, com per exemple la Bíblia, observem que la diversitat lingüística és una font per establir desigualtats i s'hi atribueixen contrasenyes o xibòlets (trets que serveixen per identificar qui és o no és membre d'una tribu d'Israel).³ El cas més semblant als xibòlets bíblics, el constitueix la frase «Setze jutges d'un jutjat mengem fetge d'un penjat».

Ara, a començaments del segle XXI, ja és hora de racionalitzar aquests judicis i evitar al màxim les discriminacions segons la diversitat lingüística.

És, doncs, gairebé una banalitat afirmar que la llengua a més d'un instrument de comunicació és un instrument de poder (vegeu capítol 4 de Boix i Vila, 1998). N'hi ha prou a recordar que és el poder polític el que té la possibilitat (*poder* és «poder fer») de classificar les varietats lingüístiques en llengües o en categories inferiors com ara dialectes o parlars, com coneixem prou en el secessionisme valencià en què la darrera paraula sobre la filiació lingüística sembla que la tenen els tribunals. L'interessant és veure com la llengua té una au-

3. El fragment bíblic que dona origen a l'ús de *shibboleth* en anglès és el següent del Llibre dels Jutges (12,5-6): Els galaadites van ocupar els guals del Jordà, en direcció a Efraïm. I quan un efraïmita fugitiu els demanava que el deixessin passar, li preguntaven:

—Ets d'Efraïm?

Si contestava que no, li demanava que digués xibòlet, 'espiga', però ell deia «sibòlet», perquè no sabia pronunciar-ho correctament. Aleshores l'agafaven i el degollaven vora els guals del Jordà. En aquella ocasió van morir quaranta-dos mil efraïmites.

tonomia variable respecte a aquests poders, respecte al conjunt de processos socials (polítics, econòmics, culturals i econòmics).

Així, per exemple, la intervenció en la forma de la llengua (la planificació del corpus o *corpus planning*) és més probable en el lèxic (sobretot si és especialitzat) que no pas en la fonètica, en la morfosintaxi o en el discurs. Els parlants tenen major consciència metalingüística respecte als primers elements que respecte als segons (Boix, 2003). Així també, en un altre àmbit, la intervenció en l'ús de la llengua (planificació de l'estatus o *status planning*) planteja reptes interessants en els estats liberals (Kymlicka, 2003), concretament conflictes de límits amb altres drets humans. La moralitat de les polítiques lingüístiques planteja quins són aquests límits i deixa clar que són els poderosos els qui poden imposar els seus criteris de legitimitat (Branchadell, 2003).

Ara bé, la intervenció en la llengua no és senzilla. Com que la llengua és una mena d'immens pòsit filogenètic d'experiències d'etapes històriques anteriors, les seves estructures no poden ser alterades fàcilment. Els grans canvis socials revolucionaris (la Revolució Francesa o la soviètica, posem per cas) no es manifesten directament en l'estructura lingüística, tot i els intents voluntaristes dels seus protagonistes (per exemple, les campanyes respectives per a la difusió de les formes d'adreçament *citoyen* i *tovaritx*). En el nostre país, durant la Guerra Civil espanyola, els revolucionaris anarcosindicalistes maldaren per eradicar salutacions d'origen religiós, com ara *adéu*, i canviar-les per fórmules laiques, com ara *salut*, o toponímics com ara Sant Cugat del Vallès, per Pins del Vallès, a partir d'una confiança nominalista exagerada. El canvi dels mots no canviava automàticament els fets ni les mentalitats. Recordant Robin Lakoff, podem dir que canviar les *words* no equival automàticament a canviar els *worlds*. Les experiències de reformes de llengües (vegeu els volums de *La réforme des langues* de Claude Hagège, 1983-1984) proporcionen molts més exemples d'aquests límits i, alhora, dels èxits d'aquests intents explícits d'intervenció en la llengua.

Les utopies pessimistes han descrit un món on el poder —normalment un poder dictatorial— té una hegemonia social completa ja que domina fins a tal punt la ment i els cossos dels ciutadans que la dominació esdevé «natural», «normal», «incontestable». Aquest és el cas del *newspeak*, proposat per Orwell en la seva novel·la *1984*. Afortunadament, sempre hi ha hagut esclatxes en aquest domini simbòlic, de manera que la llengua permet imaginar, configurar alternatives, formes de resistència al poder amb pretensions d'hegemonia.

Els altres capitals (econòmics, socials, simbòlics i la resta de culturals) s'interrelacionen amb els capitals lingüístics de maneres molt

diverses, segons quin sigui el camp on es trobin. Així, posem per cas, el domini d'una llengua proporciona més capitals econòmics perquè permet l'accés a un lloc de treball, o més capitals socials perquè obre el pas a guanyar més relacions socials. O el mateix grau de domini de la llengua proporciona diferents rendiments, com passa amb el català a la Cerdanya Sud en contrast amb la Cerdanya Nord. Un capital clau en les situacions de conflicte lingüístic obert com és el cas de la situació catalana és el simbòlic. El capital simbòlic es refereix a la capacitat d'influència que un o uns actors socials tenen per influir o conformar la visió de la realitat que tenen els altres actors socials. Els mitjans de comunicació de masses exemplifiquen al màxim aquest capital simbòlic (Gifreu, 1989, sobre la migradesa d'aquest espai comunicatiu en català).

Aplicat al nostre cas, hi haurà «problema lingüístic» i es polititzarà (esdevindrà un tema públic) en la mesura que la població percebi com a tal problema un determinat tipus de contacte de llengües. Els mitjans de comunicació de masses (les emissores de ràdio i de televisió, el cinema, la premsa) i les institucions de l'estat (les administracions, el sistema educatiu) seleccionen i filtren determinades visions de la realitat, de la realitat sociolingüística també. Les banderes, la llengua, determinats mots com ara els dictics (pensem, per exemple, en els petits mots insidiosament patriòtics de les pàgines esportives dels diaris: «nosaltres hem guanyat»/«ells han perdut») ens fan de recordatori quotidià i rutinari de quin és el nostre àmbit polític de pertinença, tal com ens recordava Billig (1995) a *Banal nationalism*. La importància i el valor que donem a una llengua (el fet mateix que sigui vista com a tal llengua), a una varietat o a un accent, o a la política lingüística (s'intervé o no en la llengua?) són també resultat de la influència d'uns o altres capitals simbòlics. Finalment, el pes demolingüístic d'una llengua també contribueix a aquests capitals simbòlics. Així, una llengua hipercentral (l'anglès) o central (el castellà) dona accés a més capitals simbòlics als seus usuaris. Un article en castellà o en anglès té un públic potencial més gran que un en danès o en català, llengües mitjanes, ja que un missatge en anglès és més probable que sigui traduït a altres llengües, gràcies a la seva posició hipercentral (Calvet, 2000).

3. La vitalitat etnolingüística subjectiva

Ens interessa, quan examinem les relacions entre llengua i poder, primfilar sobretot aquesta percepció, aquesta visió mental, que tenen de la llengua els actors socials. La realitat que ens interessa és la

realitat social: l'entramat cos-ment dels parlants, les unitats èmiques mitjançant les quals els parlants classifiquen el món. Per aquesta raó ens interessa, quan examinem les relacions entre llengua i poder a Catalunya, retratar el que els psicòlegs socials de la llengua anomenen *vitalitat etnolingüística subjectiva*, és a dir, la percepció individual i grupal de tres conjunts de factors: l'estatus, el suport demogràfic i el suport institucional, com mostrem en la figura 1. Aquest concepte, proposat per Giles i Johnson (1987), fa referència al «conjunt de factors que determinen la força d'un grup lingüístic, i les possibilitats que aquest es comporti com una entitat col·lectiva distintiva i activa en les seves relacions amb altres grups lingüístico-socials» (citada a Viladot, 1993, p. 27).

En la figura 1 veiem els tres grups de variables que constitueixen aquest constructe. L'estatus es refereix a la posició i valoració socials que tenen els parlants. El suport demogràfic es refereix a la quantitat de parlants que té un grup, al seu balanç immigratori/emigratori, a la seva taxa de natalitat i reproducció, al grau de parelles etnolingüístiques, a la seva opció lingüística, etc. Finalment, recordem que el suport institucional es relaciona amb l'ús i suport d'una llengua per part de les institucions de poder més significatives, com ara l'estat, les esglésies, el sistema educatiu i associatiu, etc.

Aquests tres factors (que sempre s'han de relacionar amb el grup o grups amb què estan en contacte) constitueixen plegats la vitalitat etnolingüística d'un grup, és a dir, la seva habilitat per sobreviure com a col·lectivitat distinta. Aquesta vitalitat percebuda pels membres d'un grup els conduirà a tenir una determinada *positive distinctiveness*, una valoració positiva en relació sempre amb altres grups.

Aquesta tipologia de variables ha estat criticada (Tollefson, 1991) seguint els criteris següents: 1) les variables no són motivades per cap teoria subjacent que les relligui i les ordeni jeràrquicament, sinó que són considerades factors explicatius dels tipus d'adaptació lingüística (*language accommodation*). La posició econòmica d'un grup etnolingüístic és, en darrera instància, el factor decisiu que explica les seves majors o menors possibilitats de manteniment i reproducció. Així ho considera, per exemple, l'informe Euromosaic de la Unió Europea (1996); 2) no es té en compte el rerefons històric que explica que unes llengües hagin arribat a tenir més poder que d'altres; 3) sols es té en compte la pertinença a un grup etnolingüístic, oblidant així altres criteris de pertinença dels parlants (classe social, edat, gènere) que s'entrecreuen mútuament, i 4) la teoria psicològica de l'adaptació en el llenguatge, que és el rerefons teòric del concepte de vitalitat etnolingüística, no té en compte els casos de coerció i de clara hegemonia política que fan possible sols una tria lingüística (Boix, 1993).

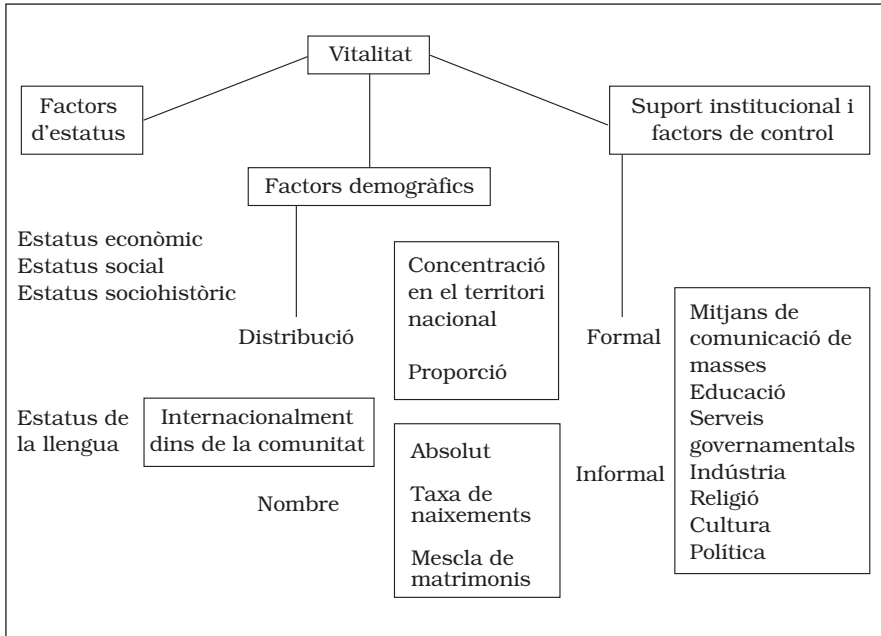

FIGURA 1. Taxonomia de les variables estructurals que afecten la vitalitat etnolingüística (Viladot, 1993, p. 29).

Aquí no assumim que la teoria de l'adaptació en la parla ni el concepte derivat de vitalitat etnolingüística subjectiva expliquin necessàriament tots els factors que s'han de tenir en compte en les relacions entre llengua i poder. La vitalitat etnolingüística subjectiva es considera un tipus d'ideologia, és a dir, de concepció de l'ús i l'estructura lingüístics i del grup lingüístic a què una persona creu que pertany. La vitalitat etnolingüística subjectiva seria, doncs, el factor més influent en l'ús lingüístic. Per tant, emprem l'esquema de la vitalitat etnolingüística subjectiva com un índex útil de factors que constitueixen el filtre ideològic dels parlants. Com més alta és aquesta vitalitat etnolingüística, més fort serà el poder i, per tant, les possibilitats de continuar i sobreviure com a grup etnolingüístic prou diferenciat.

Una anècdota del mateix Congrés on es presentà aquesta comunicació exemplifica com es trasllueix en el discurs la vitalitat etnolingüística subjectiva. Una cosa és que una llengua com la catalana sigui (objectivament) una llengua mitjana parlada per uns set milions de persones, i l'altra, que els parlants (subjectivament) la vegin com a llengua petita, local, reduïda. En l'al·locució inicial del IV Congrés

Català de Sociologia, el seu president, Salvador Giner, per exemple, qualificà la llengua del país de *petita*, valoració que fou criticada per Jordi Porta (president d'Òmnium Cultural) en l'al·locució de cloenda del mateix Congrés. Tirant curt, hi ha unes quatre mil llengües al planeta, i el català se situa entre el primer i el segon centenar. La percepció de molts catalanoparlants (de Giner, probablement) s'explica perquè la llengua catalana es percep en relació amb les llengües en contacte i comparant-les (dues llengües centrals, com són el castellà i el francès, i la llengua hipercentral, l'anglès). Aquesta percepció del pes demogràfic de la llengua porta a una vitalitat etnolingüística subjectiva negativa, és a dir, a la creença que el grup etnolingüístic té poques perspectives de futur i que té poc sentit transmetre'n i mantenir-ne la llengua.

Aquests tres factors vénen completats per dos altres elements, també molt relacionats amb la dominació simbòlica: a) la percepció de les fronteres de grup i b) la múltiple pertinença a dos grups o més. És a dir, d'una banda, els individus poden percebre que els límits de grups són tallants o no, i de l'altra, poden sentir-se membres en intensitats diverses de dos grups o més. El clima polític general (la distribució variable del poder en cada moment) explicarà no sols a i b, sinó que també explicarà quelcom encara més important: el caràcter més positiu o més negatiu de la immensa energia social que té la consciència etnolingüística (Fishman, 1999).

Finalment, cal assenyalar que el factor clau d'aquesta vitalitat etnolingüística subjectiva d'un grup minoritzat com és el català continua essent el poder del grup dominant i, sobretot, de l'estat d'aquest grup dominant. O, dit a l'inrevés, l'absència d'estat propi —o d'un subestat amb drets suficients— dificulta extraordinàriament que un grup minoritzat es percebi positivament, que tingui una vitalitat etnolingüística subjectiva positiva.

4. La formació dels estats: la politització de les llengües

La creació progressiva dels estats a la manera europea —des del segle xv i sobretot des del segle xix, amb la descoberta romàntica del valor genuí de les llengües i l'aparició del nacionalisme modern— ha comportat una politització de les llengües. Vegem-ne algunes raons.

— En primer lloc, perquè les llengües han passat a ser «senyals» (índexs o indicis) de pertinença als estats nació. Des de la Revolució Francesa i sobretot des del segle xix, si s'era ciutadà francès, s'havia de parlar i escriure el francès. La desafortunada equació «a un estat li correspon una sola llengua» ha fet furor des d'aleshores i s'ha estès

fora del continent europeu. Així, l'estat, òrgan principal de poder, voldrà des d'aleshores mesurar per intervenir en la vida dels ciutadans, per tal de controlar-los i alhora (almenys de paraula) augmentar-los el benestar. Els censos lingüístics apareixen significativament a finals del segle XIX.

— En segon lloc, perquè aquest estat modern ha volgut homogeneïtzar els seus ciutadans —l'homogeneïtzació era la solució al «problema» de la diversitat— i ha recorregut a les eines de l'escola (els *symboles* i càstigs similars), de l'exèrcit (les lleves i mobilitzacions massives) i dels mitjans de comunicació de masses. S'han creat, seguint la feliç fórmula d'Anderson (1983), comunitats imaginades, és a dir, individus que creuen que pertanyen a una comunitat, a un «nosaltres», amb costums semblants (amb diaris, amb tropes, amb líders, amb banderes, etc.) i amb llengües comunes. Per arribar a aquest «nosaltres», una llengua comuna és imprescindible. L'estat liberal pot ser neutral en altres temes com ara les creences religioses, però ha de triar una llengua per tal comunicar-se amb els ciutadans. La intervenció en la llengua (el *language planning*) passa a ser una part de l'acció de l'estat. I aquesta intervenció és generalitzada en tots els estats, de manera rutinària en estats com ara els Estats Units, la Gran Bretanya o els òrgans centrals espanyols, o de manera més estentòria o sobresortint al Quebec o Catalunya, perquè en aquests dos darrers casos es vol transformar una realitat preexistent.

Aquests estats moderns guanyaran poder: podran conformar molt més que abans la manera de viure, de ser i de parlar i d'escriure de les persones, que passen de ser súbdits a ser ciutadans, amb nous drets i noves obligacions. Sobretot l'estat, que concentra la majoria dels capitals simbòlics, a través de les seves institucions crearà i farà reconèixer fronteres, físiques i perceptives, entre les quals hi ha les lingüístiques. Tant en els estats de les metròpolis europees com en les colònies respectives, l'estat manifestarà el seu poder classificant les llengües: menystenint-ne o exclouent-ne algunes com a no-llengües (dialectes, *patois*, sabir, crioll) i exaltant-ne d'altres a l'altar de l'oficialitat i dels espais públics.

En aquesta època dels nacionalismes, el *demos* de les democràcies passa a quedar establert, és a dir, és el terreny de joc on es planteja la batalla política, el terreny de joc on s'aplica una determinada política lingüística. I aquest *demos* (amb les seves fronteres i símbols) passa a ser el terreny de joc on s'aplica la política lingüística. Així, en els estats moderns, els percentatges d'alfabetització són altíssims, perquè calen ciutadans que puguin participar en el procés productiu i que puguin comunicar-se amb l'estat. La politització de

la llengua es fa necessària: cal una llengua o unes llengües per a aquesta comunicació. Ara bé, en alguns estats, aquesta política lingüística, de tan òbvia, es fa invisible. L'anglès és tan aclaparadorament la llengua dominant als Estats Units, per exemple, que no cal fer declaracions formals legals per assegurar la seva preeminència. De la mateixa manera, a Espanya, per als ciutadans de les zones històriques de parla castellana no és ni imaginable que els òrgans centrals de l'Estat siguin plurilingües. En ambdós casos (potser menys als Estats Units, on els inicis de la independència es discutí si s'adoptava l'alemany com a llengua oficial), el domini del nacionalisme d'estat és clar, indiscutit, rutinari. La llengua forma part del paisatge quotidià com ho és la bandera. Hi ha una lleialtat lingüística banal, com ho és el nacionalisme (Billig, 1995). En aquests estats amb llengua hegemònica, però, hi ha política lingüística, de la mateixa manera que hi ha nacionalisme: la qüestió és que aquest nacionalisme, aquest poder, ha esdevingut tan familiar, tan hegemònic, que molts ni s'adonen de la seva existència.

En molts altres estats, la politització de la llengua és molt més a la llum del dia, és objecte explícit de la negociació i confrontació del poder. Hem d'esmentar en primer lloc els estats federals o pseudofederals, on hi ha una distribució territorial del poder i, alhora, una diversitat lingüística considerable. Són els casos coneguts del Canadà, Bèlgica, Suïssa, l'Índia o, fins i tot, Espanya, un estat regionalitzat amb certa descentralització asimètrica molt *sui generis* (Requejo, 1998). En aquests estats s'estableix una distribució de funcions entre les llengües en contacte, tant en els poders centrals com en els subpoders corresponents: les províncies canadenques, les regions o comunitats belgues, els cantons suïssos, els estats indis i les comunitats autònomes espanyoles. Ara examinarem les relacions entre llengua i poder en un subpoder com és Catalunya, dins els marcs superiors espanyols i europeus.

5. Dos exemples de relació entre les polítiques lingüístiques i poder

Finalment, abans de centrar-nos en Catalunya, convé recordar alguns conceptes de ciència política que creiem útils en l'anàlisi de la política lingüística. Els anglosaxons estableixen una distinció entre els conceptes de *politics* i de *policy*.

Politics es refereix al joc de relacions de poder. Així, molts actors socials tenen una porció de poder, des de l'estat, amb totes les seves institucions, fins a les associacions patronals i sindicals, passant

per les associacions de la societat civil, les associacions de mobilització lingüística i cultural o les congregacions religioses. Així ho hem analitzat en el nostre manual (Boix i Vila, 1998). *Policy* és, en canvi, un concepte d'un abast molt més reduït. Es refereix als programes sectorials del poder legítim i legal. En política lingüística, com en altres àrees de política cultural, hi ha molta acció que es fa al marge d'aquest tipus d'acció política. La *policy* pública d'un govern democràtic hauria de preveure un cert grau d'avaluació, però aquesta no se sol fer (vegeu-ne uns exemples a Branchadell i Domínguez, 2001, i a Branchadell, 2002).

Per examinar el poder en la *politics* i en la *policy* lingüístiques, la psicologia social del llenguatge ens proporciona un bon guió d'anàlisi amb el concepte de *vitalitat etnolingüística* (amb la seva vessant més interioritzada, la subjectiva), que hem presentat succintament més amunt. Per fer una certa valoració d'aquesta vitalitat etnolingüística subjectiva a la societat catalana, no disposem de totes les dades necessàries. Una anàlisi dels anys noranta (Euromosaic, 1996) conclouia, després d'una anàlisi de les minories lingüístiques europees, que el català a Catalunya tenia bones perspectives de manteniment i reproducció perquè estava en una zona econòmica potent i integrada a la resta de la Unió. El català (el seu ús, la seva reproducció) no era percebut com un obstacle per a l'avenç social, sinó tot el contrari.

— No coneixem, per exemple, la percepció dels límits de grup etnolingüístics. No tenim dades, en altres paraules, sobre la percepció de grups etnolingüístics separats entre *catalans* ('subjectes que tenen com a llengua habitual el català') i *castellans* ('subjectes que tenen com a llengua habitual el castellà'). S'ha repetit sovint que aquestes divisions o *cleavages* interns de la societat catalana no s'han polititzat —hi ha hagut una intensa tasca correctora perquè no fos així: continuament s'ha repetit que «som un sol poble» o que «és català tot el qui viu i treballa a Catalunya» (Boix, 1993).

— No coneixem tampoc la distribució de poder actual de la societat, que és la passa prèvia si volem posar-hi en relació els coneixements, els usos i les mentalitats lingüístics. Sabem que les cent o cinc-cents famílies que aixecaren el Liceu ja no són les que dominen la indústria i el poder catalans, i s'han fet algunes radiografies del poder actual a Catalunya (Pradas, 1998). No s'ha analitzat sociolingüísticament el comportament d'aquests poderosos llevat d'algunes notes escadusseres de caire periodístic (Rafael Pradas, «La llengua de la burgesia», *Diari de Barcelona*, 13-I-1989).

Aquí presentarem dos exemples de les relacions entre el poder i les polítiques lingüístiques en dos aspectes de la societat catalana:

— l'un, la distribució social dels grups lingüístics, que ens proporciona l'*Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona* (apartat 5.1),

— i l'altre, l'actuació i interacció dels actors socials en un moment en què aparegueren explícitament les posicions (i oposicions) dels actors envers la política lingüística: el període preparatori de la Llei de política lingüística de 1998 (apartat 5.2).

5.1. Llengua, poder i estructura social a la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB)

Hem afirmat més amunt que hi ha una dispersió o difuminació de poders, si més no en les societats occidentals liberals. Una primera ullada al poder s'ha de fer, però, examinant la posició dels membres dels grups lingüístics en l'estructura social de Catalunya. Woolard (1989), en la seva anàlisi antropològica de les situacions i connotacions del català i castellà a Barcelona en la frontissa dels anys setanta i vuitanta, afirmava que el català tenia prestigi perquè tenien prestigi i estatus els seus parlants. Recordava que bona part de les classes mitjanes urbanes parlaven català a casa i al carrer —era la llengua habitual—, i que aquest fet explicava que la llengua es mantingués. El català tenia una connotació mesocràtica i, per aquesta raó, tenia un cert poder d'atracció social per als qui pertanyien a estrats socials inferiors. Woolard també assenyalava aspectes negatius per al manteniment o l'expansió de la llengua catalana: es creaven i mantenien els límits etnolingüístics (*boundaries*) entre «catalans» i «castellans» (essent els primers els qui parlaven habitualment català i els segons els qui ho feien en castellà) mitjançant unes normes d'ús que prescrivien l'adaptació sistemàtica cap al castellà, comportament que dificultava l'adquisició del català per part de nous aprendents, ja que no hi havia la possibilitat de parlar un català de neoparlant. Què ha passat d'aleshores ençà? Un repàs a les dades més sistemàtiques i recents de l'*Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona* ens apunta les tendències més recents, que afecten tres quartes parts dels habitants del Principat.

El castellà és la llengua majoritària a la RMB a causa de la immigració dels anys cinquanta i seixanta, i es concentra sobretot a la primera corona metropolitana i a la segona. En canvi, el català és més present a la resta de la província de Barcelona i a la ciutat.

Si examinem en detall la distribució per sectors socials dels parlants entrevistats (de divuit anys endavant) a l'enquesta de la RMB, ens apareix el retrat següent: el català domina lleument a les classes

altes i mitjanes i és clarament minoritari en els sectors treballadors. Aquesta distribució social és coherent amb la distribució territorial per districtes, que estan també estratificats socialment. Advertim que aquestes classificacions es basen en la pregunta corresponent a «Quina és la seva llengua?», una dada identitària i no pas una dada de coneixement ni una dada de comportament observat. No s'ha investigat encara el capteniment lingüístic de les noves classes mitjanes castellanoparlants ni el del creixent percentatge d'informants que afirmen que tenen dues llengües.

L'examen d'aquesta distribució per districtes ens il·lumina a la ciutat de Barcelona un aspecte del lloc social del català a la ciutat. No hi ha (contràriament a allò que afirma Marina Subirats, responsable de l'estudi) sempre una correlació entre pertinença al grup lingüístic català i sector social, perquè als barris més rics el castellà recupera terreny (Sarrià - Sant Gervasi, les Corts), mentre que el català és la llengua pròpia (seva) amb més alt percentatge al districte de Gràcia, un barri de classe mitjana. A què es deu aquesta distribució social del català, que ha estat anomenada *entrepà barceloní*? Una possible explicació està en la castellanització d'alguns sectors de classe alta. La classe alta superior, l'alta burgesia, no ha estat estudiada per l'*Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona*, però coneixem per estudis antropològics i d'història econòmica (Mc Donough, 1989; Cabana, 2000) que força dels seus components abandonaren la llengua catalana en la transmissió familiar. Així ho assenyala Mc Donough per als anys de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1939) o per als anys de la postguerra més immediata a la Guerra Civil.

En el conjunt de la RMB, el català recupera lleument terreny en la transmissió lingüística intergeneracional (Galindo i Rosselló, 2003). Hi ha un cert guany del català en les parelles lingüísticament mixtes, que no compensa el domini demogràfic global del grup de llengua castellana. No sabem si compensa la dada més preocupant: com més joves són els informants enquestats, més alt és el percentatge que afirma que té el castellà com a llengua pròpia. Com conclou Subirats, el català és a la RMB una llengua selecta perquè els seus parlants ocupen els estrats socioeconòmics més alts, però és una llengua minoritària, com a primera llengua, que corre el risc d'esdevenir-ho encara més, sobretot si continuen les noves migracions. Subirats (*El Periódico*, 9-IX-2002) conclouïa amb contundència:

El català no podrà resistir una segona onada d'immigració perquè encara pateix les seqüeles de l'anterior, amb grans grups de població que no han arribat mai a adoptar la nostra llengua.

Aquest caràcter selecte del català, però minoritari demogràficament, s'ha vist confirmat per una altra recerca recent, d'abast de tot Catalunya (Castells i Tubella, 2002), en la qual s'observa que el grup d'identitat etnocultural catalana es redueix amb l'edat. Aquests autors assenyalen que el percentatge dels qui empren habitualment el català a casa passa de 50,7 %, en la franja de població de seixanta-cinc a setanta-quatre anys, a sols un 33,3 %, en la franja de quinze a vint-i-quatre anys.

Cal afegir, per completar el quadre sociolingüístic de la Regió Metropolitana de Barcelona, que els sectors de llengua castellanoparlant més joves tendeixen a bilingüitzar-se, a adquirir el català tant oral com escrit. Però pocs o cap d'ells passa a considerar el català com a llengua seva. Com fa també Subirats, ens podem preguntar si aquesta població majoritària de llengua castellana serà lleial i esmerçarà algun tipus d'esforç i de mobilització socials a favor de la llengua catalana. Dit en altres paraules, el català a la RMB té cert poder (té una certa atracció social i per a certs àmbits de la societat catalana el seu coneixement és indispensable; és un capital que dóna cert rendiment), però, d'altra banda, té una mancança greu: li falta una base demogràfica forta que li permeti afrontar reptes que té com a llengua minoritzada, amenaçada pel domini de les grans llengües centrals (castellà i francès) i per la llengua hipercentral (anglès). Aquestes conclusions *grosso modo* es poden generalitzar al conjunt de Catalunya.

5.2. Llengua i poder en el procés d'elaboració de la Llei 1/1998 de política lingüística

Una altra manera d'examinar la relació entre llengua i poder és observar en detall un moment en què el tema de l'ús públic de les llengües es converteix al màxim en un problema, i els actors, que normalment romandrien silenciosos, hi intervenen obertament. Aquest és el cas del període previ a la promulgació de la Llei de política lingüística de 1998 en què diferents sectors socials prengueren la paraula per pressionar a favor o en contra dels diferents redactats que anava tenint en el seu procés d'elaboració. Com és sabut, la Llei de política lingüística es clogué amb un consens parcial, ja que, per raons del tot oposades, tant ERC com el PP no hi van donar suport. El que és interessant de recordar és la intervenció que tingueren dos sectors, tots dos contraris o a la llei mateixa o a qualsevol mesura catalanitzadora, com foren *a)* grups de pressió que representaven presumptament població castellanoparlant i *b)* empresaris que volien

evitar qualsevol intromissió del legislador en els usos lingüístics de les empreses i dels seus productes (etiquetatge i retolació).

a) *Grups de pressió anticatalanitzadors.* El sector intel·lectual més conegut és el Foro Babel (Santamaria, 1999) que ja era actiu des del 1994. El que destacà en aquest període és la irrupció de sectors autoconsiderats representants de la immigració andalusa. Així, en ple procés de discussió pública de la Llei de política lingüística al llarg del 1997, la Federació d'Entitats de Cultura Andalus a Catalunya (FECAC) vetà l'accés a la Feria de Abril al conseller de Cultura de la Generalitat. Tot i que després es va tirar sorra sobre aquest assumpte, així saltava a la palestra el tema de la representativitat andalusa i, més en conjunt, el tema tabú de la divisió etnolingüística interna de la societat catalana. La FECAC pretenia assumir el paper de portaveu de tots els que presumptament visitaven la seva Feria de Abril, subvencionada, per cert, tant per institucions d'obediència convergent com socialista. Els jocs de números amb què cada any es fa públic l'èxit de convocatòria de l'esdeveniment els dona poder d'influència, en lèxic de Bourdieu, capital simbòlic. La seva amenaça era una espasa de Dàmocles contra qualsevol acceleració o aprofundiment de la catalanització. Precisament, pocs mesos després d'aquests incidents, potser per refutar el protagonisme de la FECAC, han aparegut dues associacions que volen representar els ciutadans d'origen castellà que han adoptat la llengua catalana: Veu Pròpia i Catalònia Accord.

b) *Grups empresarials anticatalanitzadors.* Un altre front que s'obrí durant el període de discussió pública de la segona llei lingüística catalana fou l'empresarial. Davant la redacció de certs articles que obliguessin a la retolació i l'etiquetatge en català, sectors dirigits de les patronals catalanes s'hi oposaren directament i arribaren a insinuar la deslocalització de certes fàbriques. Fins i tot sectors amb predomini de capital autòcton, com és el cas de la indústria farmacèutica, tragueren la destal de guerra (Gergen, 2001). Observem aquí una feblesa en la legitimació de la política catalana. Quins sectors empresarials se situaren clarament a favor del govern? Ben pocs. A més a més, crida l'atenció que en aquest procés no intervingués a favor de la catalanització cap associació de consumidors. O no és l'atenció lingüística un aspecte de la qualitat en el consum?

6. Conclusions

Hem examinat diferents concepcions de *poder* per tal de poder-lo relacionar amb els coneixements, els usos i les mentalitats lingüístics. Així, hem presentat conceptes útils per entendre i cartografiar

millor els diferents poders que incideixen en el comportament social. Els conceptes de capitals lingüístics i l'esquema de la vitalitat etno-lingüística proporcionen, per exemple, una graella d'anàlisi quan se cerca el lligam llengua-poder.

Aplicat al cas de la societat catalana, disposem de recerques comparatives europees que mostren que la relativa bona situació econòmica catalana permet que els catalans siguin percebuts i es percebin ells mateixos en una situació avantatjada, de tal manera que el coneixement i ús de la llengua catalana no és un element negatiu. Dit en altres paraules, el català (en relació amb altres grups minoritaris europeus) té a Catalunya bones perspectives de reproducció, és a dir, de transmissió lingüística intergeneracional. Altres estudis més recents, tanmateix, mostren que els membres del grup etnolingüístic català (els qui afirmen tenir-lo com a llengua pròpia) es redueixen amb l'edat de tal manera que hi ha amenaces a mitjà termini per a la continuïtat del grup lingüístic català.

Finalment, hem exemplificat les relacions entre el poder i la llengua a partir de dues situacions. D'una banda, hem examinat les dades de transmissió lingüística a parelles lingüísticament mixtes que trobem a l'àrea de Barcelona l'any 2000. I de l'altra, i amb un enfocament més qualitatiu, hem repassat l'actuació de poders de pressió en el procés d'elaboració de la Llei de política lingüística. Aquestes dades, en conjunt, són encara fragmentàries. L'anàlisi que hem fet, en conjunt, proporciona un guió de per on hauriem d'avançar per entendre millor les relacions entre els poders i les llengües a Catalunya.

Bibliografia

- ANDERSON, G. (1983). *Imagined communities*. Londres: Verso.
- BADIA, A. M. (1985). *Llengua i poder: Textos de sociolingüística catalana*. Barcelona: Laia.
- BILLIG, Michael (1995). *Banal nationalism*. Londres: Sage.
- BOIX-FUSTER, Emili (1993). *Triar no és trair: Identitat i llengua en els joves de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62.
- (2002). «Barcelone 2000: un état de la question sociolinguistique». *Terminogramme. Revue de Recherche et d'Information en Aménagement Linguistique et en Terminologie*, núm. 103-104, p. 213-243.
- (2003). *Three ways of studying language ideologies*. Universitat Tubingen.
- BOIX-FUSTER, Emili; VILA, Francesc-Xavier (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.
- BOURDIEU, Pierre (1982). *Ce que parler veut dire: L'économie des changes linguistiques*. Paris: Fayard.
- BRANCHADELL, Albert (2002). «L'aménagement du statut. Les modèles de politiques linguistiques et la langue catalane depuis la transition politique espagnole». *Terminogramme*, núm. 103-104, p. 23-43.
- (2003). *La moralitat de la política lingüística: Un estudi comparat de la legitimitat*
-

- democràtica de les polítiques lingüístiques de Québec i Catalunya*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. [Tesi doctoral]
- CABANA, Francesc (2000). *La burguesia catalana*. Barcelona: Proa.
- CALVET, Jean-Louis (2000). «XXIe siècle: le crépuscule des langues? Critique du discours politico-linguistiquement correct?». *Estudios de Sociolingüística. Linguas, Sociedades e Culturas*, núm. 1-2, p. 47-64.
- CASTELLS, Manuel; TUBELLA, Imma (2002). *La societat xarxa a Catalunya*. Barcelona: UOC.
- DIJK, T. A. van (1999). *Ideologia: una aproximación multidisciplinaria*. Barcelona: Gedisa.
- EUROMOSAIC (1996). *The production and reproduction of the minority language groups of the EU*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- FISHMAN, J. A. (1998). «El nou ordre lingüístic» [en línia]. <<http://www.uoc.edu/humfil/articles/cat/fishman/fishman.html>> [Traducció catalana de l'original (2000)]
- (1999). «Sociolinguistics». A: FISHMAN J. A. [ed.]. *Handbook of language and ethnic identity*. Oxford: OUP, p. 152-163
- GALINDO, Mireia; ROSSELLÓ, Carles de (2003). «“No anem tan malament”. Les dades d'ús lingüístic familiar de l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 40, p. 267-288.
- GERGEN, Thomas (2000). *Sprachgesetzgebung in Katalonien: Die Debatte um die «Llei de política lingüística» vom 7. Januar 1998*. Tübingen: Niemeyer.
- GIFREU, Josep (1989). «Comunitat de cultura i comunitat de comunicació». *El nacionalisme català a la fi del segle XX. II Jornades*. Barcelona: La Magrana: Edicions 62, p. 237-254.
- GILES, H.; JOHNSON, P. (1987). «Ethnolinguistic identity theory: a social psychological approach to language maintenance». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 68, p. 69-99.
- HAGÈGE, Claude [et al.] [ed.] (1983-1984). *La réforme des langues: Histoire et future*. 3 v. Hamburg: Buske.
- KYMLICKA, W. (2003, original 2001). *La política vernàcula: Nacionalismo, multiculturalismo y ciudadanía*. Barcelona: Paidós.
- LAKOFF, Robin (1980, original 1975). *El llenguatge y el lugar de la mujer*. Barcelona: Hacer.
- MC DONOUGH (1989). *Las buenas familias de Barcelona*. Barcelona: Omega.
- PRADAS, R. (1998). *Qui mana a Catalunya?* Barcelona: Thassalia.
- REGUEJO, F. (1998). *Federalisme per a què? L'acomodació de la diversitat en democràcies plurinacionals*. València: Tres i Quatre.
- SANTAMARÍA, Antonio [ed.] (1999). *Foro Babel: El nacionalismo y las lenguas de Cataluña*. Barcelona: Altera.
- SCHIEFFELIN, B. B. [et al.] [ed.] (1998). *Language ideologies: Practice and theory*. Oxford: Oxford University Press.
- SILVERSTEIN, M. (1979). «Language structure and linguistic structure». A: CLYNE, P. R. [et al.] [ed.]. *The elements: A parasession on linguistic units and levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society, p. 193-247.
- SOLÀ, Joan (1987). *L'etern problema entre la llengua i el poder*. Manacor: Escola Municipal de Mallorca.
- SUBIRATS, Marina (2002). «Els trets lingüístics». *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 2000*. Bellaterra: Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans, p. 180-187.
- VILADOT, M. A. (1993). *Identitat i vitalitat lingüística dels catalans*. Barcelona: Columna.
- TOLLEFSON, J. W. (1991). *Planning language, planning inequality: Language policy in the community*. Londres: Longman.